

FILOSOFAI, POETAIRAGANOS

Dainius Razauskas

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308
Vilniaus universiteto
Religijos studijų ir tyrimų centras
Universiteto g. 9/1, LT-01513
El. paštas: liaudies.kultura@llkc.lt

Straipsnyje iškeliamos ir aptariamos dvi metaforos, kurių pagrindu galima gretinti tradicinės filosofo, poeto ir raganos (raganiaus, žynio) sampratas. Pirmoji iš metaforų – „regėjimas“: tiek senovės graikų filosofai, tiek senovės indų išminčiai savo užsiėmimą sieja su regėjimu, save vadina regėtojais; nuo seniausių laikų ligi dabar apie pakylėtus dvasios regėjimus kalba poetai; „regėjimo“ sąvoka remiasi žynių, pranašų bei raganų pavadinimais įvairiose kalbose. Antroji iš metaforų – „skrydis“ ir jo atributas „sparnai“: tiek senovės graikų filosofai, tiek senovės indų išminčiai mintimis „skraidė“; apie „dvasios sparnus“ bei „dvasios skrydį“ kalba poetai; skraidymas buvo vienas iš raganų teismuose joms prikišamų nusikaltimų, o plaukuose aptiktos plunksnos – vienas iš svarbių įkalčių. Susidaro išpūdis, kad filosofai, poetai ir raganos – tai vis to paties dvasinio reiškinių atmainos, kurias vieną nuo kitos esmiškai skiria metaforos reikšmės supratimas arba nesupratimas.

Pagrindiniai žodžiai: metafora, regėjimas, skraidymas, religijotyra, filosofija.

Šiuolaikinės kognityvinės lingvistikos nustatyta, jog konkrečios reikšmės žodžiai – išorinio, fizinio pasaulio daiktų, juslinių patyrimų, kūno judesių ir t. t. pavadinimai – kalboje nuolat yra linkę virsti abstraktesnių sąvokų metaforomis, savo ruožtu bene visos abstrakčios sąvokos, juolab nusakančios vidinių, psichinių, dvasios pasaulį, yra (akivaizdžios arba užmirštos) metaforos (Крикманн 2001: 17–92)¹. Tai ir nenuostabu: juk vidiniame, dvasios pasaulyje nėra į ką tiesiog besti pirštu ir parodyti, todėl tenka eiti aplinkiniu keliu – kalbėti aiškiai matomų, lengvai pirštu parodomų dalykų analogijomis.

Šįsyk trumpai peržvelgsime dvi – dvasinio regėjimo ir dvasios sparnų, skrydžio – metaforas.

1. Regėtojai

Anot Cicerono (*Tusculanae Disputationes* V, 3, 8–9), atsakydamas į klausimą, kas yra filosofas, Pitagoras pateikęs palyginimą, jog „žmogaus gyvenimas panašus į tą susibūrimą, kuris su didžiulėmis iškilmėmis vyksta per visos Graikijos žaidynes. Vieni atvykėliai siekia šlovės ir nugalėtojo vainiko, kitus vilioja galimybė pasipelnyti perkant bei parduodant, tačiau esama ir tokių – o jie tikrai yra tauriausi, – kurie neieško nei garbės, nei pelno, o atvyko tik tam, kad p a m a t y t ū ir į s i ž i ū r ė t ū“ (Sodeika 2004: 9)². Taigi filosofas esmiškai pavadi-

¹ Su literatūros apžvalga, ypač žr. 20–28.

² Plg. Diogeno Laertiečio *Apie žymių filosofų gyvenimus, mokymus ir posakius* VIII 8 (Лаэртский 1979: 334).

namas „regėtoju“. Panašiai Platonas Sokrato lūpomis sako (*Timajas* 47a–b): „Taip, apie r e g ė j i m ą aš kalbu kaip apie didžiausios mūsų gaunamos naudos šaltinį“, nes būtent regėjimo dėka „atsirado tai, kas vadinama filosofija, už kurią puikesnės dievų dovanos mirtingųjų giminei nebuvo ir nebus“ (Platonas 1995: 89). Kitame Platono dialoge, *Faidre* (249b–c), randame paaiškinimą: „Mat [tiesą] žmogus privalo suvokti pagal vadinamąją 'idėją', kuri, kildama iš daugelio juslinių potyrių, svarstymo yra sutelkiama į vieną daiktą, o tai ir yra prisiminimas to, ką mūsų s i e l a kadaise r e g ė j o – kai lydėjo Dievą ir, iš aukštybių stebėdama tai, ką dabar mes vadiname būtimi, pati pakildavo iki tikrosios būties“ (Platonas 1996: 46). *Timajo* ir *Faidro* vertėjas į lietuvių kalbą Naglis Kardelis apibendrina:

Mes žinome, kad graikų mąstymas išaugo iš matymo, susiformavo mobilizuojant ne lytėjimo, ne skonio, ne uoslės ar klausos, o būtent regos artikuliacines galias. Rega – plačiausias ir imliausias informacijos kanalas, per tą patį laiko vienetą įstengiantis priimti apie 50 kartų daugiau informacijos negu klausia. Būtent rega padėjo graikams susidaryti „idėjos“, „eido“ (kaip regimo pavidalo), taip pat „formas“ vaizdinius (būtent *aki-vaizdžius vaizdinius*, o ne klaūsinius, uostinius ir pan.) (Kardelis 1998: 42).

Kito Platono dialogo, *Faidono*, vertėja Tatjana Aleknienė antrina: „Būtent regėjimo galią Platonas pasitelkia mąstymo veiklai paaiškinti ir pavaizduoti. Neatsitiktinai žmogus mąstydamas r e g i tikrai esančius ir nekintamus dalykus, pavidalus“, užtat „Platono žodžiai *idėja* ir *εἶδος* turi tą pačią šaknį, kaip ir veiksmažodžiai *εἶδov* 'matyti' ir *οἶδα* 'žinoti', ir yra giminiški su lo. *videre* „matyti, regėti; pamatyti,

išvysti“, ru. *видеть* „matyti, regėti“, *вид* „išvaizda; pavidalas; vaizdas, reginys“, lie. *veizėti, pa-vid-alas*“ (Platonas 1999: 169, žr. 170, 171)³.

Taigi filosofija yra „regėjimas“, žinoma, ne kūniškas, bet „sielos regėjimas“, arba regėjimas „sielos akimi“. Kitaip tariant, filosofijos, filosofinio mąstymo samprata remiasi jutiminio regėjimo reikšmės išplėtimu ir perkėlimu proto, sąmonės veiklai, vadinasi, yra regėjimo juslės metafora.

Čia verta pridurti ir tai, kad šiuolaikinis tarptautinis žodis *teorija* remiasi graikiškuoju *θεορία*, pažodžiui „reginys, regėjimas, stebėjimas, įstaba“, kuris savo ruožtu yra vienos šaknies su *θεωρός* „žiūrovas, stebėtojas“, *θεᾶσθαι* „stebėti, regėti“ (taip pat *θεάτρον*, pažodžiui „regykla, regėjimų vieta“, iš kurio dabar turime tarptautinį žodį *teatras*)⁴. Panašiai lotynų *speculatio*, iš kurio radosi tarptautinė filosofinė *spekuliacija* bei *spekuliatyvus* mąstymas, pirmine prasme yra „žvalgymas“, veiksmažodžio *specular, -ari* „žvalgyti(s); stebėti, tirti“ šaknies, tos pat kaip veiksmažodžiai *specio, -ere* „žiūrėti“, *specto, -are* „žiūrėti, stebėti; pastebėti, pamatyti“ (ir vedinys *spectac(u)lum* „reginys, vaizdas“, iš kurio turime šiuolaikinį tarptautinį *spektaklį*, nė nekalbant apie *in-spekciją, kon-spektus* ir kt.)⁵. Taigi, pasak Tomo Sodeikos, „žodis *spekuliatyvus* turėtų būti suprantamas ne taip, kaip jis suprantamas mūsų dienomis, t. y. ne kaip nuo tiesioginės patirties abstrahuotas, vien formaliais sąvokų ryšiais grindžiamas samprotavimas, bet kaip s t e b ė j i m a s, palaikomas ne sąvokas skiriančių ir siejančių logikos dėsnų, o vaizdinių simbolinių

³ Dar plg. Platono *Valstybė* 507b–508c.

⁴ Žr. Frisk 1960: 669; Klein 2003: 759 ir kt.

⁵ Žr. LoLKŽ: 806–807 ir kt.

sašajų“ (Sodeika 2011: 14; išskirta – T. S.). Atitinkamai rusų *умо-зрение* „(filosofinė) spekuliacija, abstrakcija“ pažodžiui yra „proto regėjimas“ ar „regėjimas protu“.

Tos pat prigimties, žinoma, ir mūsų *pažiūra* „nuomonė, požiūris“, *pažiūros* „įsitikinimai, pasaulė-žiūra“, *požiūris* „pažiūra, nusistatymas“, *žiūra* „pažiūra“ – visi iš veiksmazodžio *žiūrėti* tiesiogine ir visomis antrinėmis bei perkeltinėmis reikšmėmis, tarp jų *į-(si)žiūrėti* reikšme „suvokti, suprasti“, *per-žiūrėti* „apmąstyti, įvertinti“ ir kt.⁶

Tačiau šitaip „regėti“ pradėjo ne filosofai – ši garbė priklauso poetams. Žymus XX a. italų kalbininkas Vittore Pisani atkreipė dėmesį į tai, kad Antikoje žodžius bei dainas buvo galima „regėti“, ir pateikė pavyzdį iš Sofoklio (*Ajantas*, posmas 785): *ὄρα μολοῦσα ὀποῖ' ἐπι φροεῖ* „p a ž i ū r e k nuėjęs, kokius jis taria ž o d ž i u s“; ir Katulo (LXII, 9): *canent quod visere par est* „dainuos (dainas), kurias r e g e t i bus malonu“ (Пизани 1956: 147). Reikia pasakyti, jog tai būdinga ir lietuviams: *Jis mums ką p a s a k o, mes ž i ū r i m* (Smalininkai, Jurbarko r.); *Kai seni d a i n u o j a gražiai – išsižiojus ž i u r i u* (Tauragnai, Utenos r.) (LKŽ XX: 781). O bene pirmieji savo poetinius kūrinius „matė, regėjo“ senovės indų *Rigvedos* dainiai. Antai (I 38,1a, d) poetas prisipažįsta: <...> *dīdhayā manīśām* <...> *kavīñr ichāmi samdīśe* „sumaniau poetinį kūrinį, <...> noriu, kad poetai i š v y s t ū“ (Aufrecht 1955 I: 251)⁷. *Rigvedos* vertėja į rusų kalbą, nuodugniausio vertimo į Europos kalbas autorė vedologė Tatjana Jelizarenkova papildomai paaiškina, jog veiksmazodžio formos *dīdhayā* „šaknis

dhī- reiškia vidinio regėjimo galią sužadinti vaizdinius. Ne veltui eilutėje *d* poetas nori, kad jo kolegos ‘išvystų’ (o ne ‘išgirstų’) jo poetinės kūrybos rezultata“ (Ригведа 1989: 707). Ir versti tad būtų galima ne „sumaniau poetinį kūrinį“, o veikiau „suregėjau poetinį sumanymą“, ar stačiai „suregėjau dainą“.

Svarbiausia, kad vedų dainiai „regėjo“ ne tik dainas, bet ir jų turinį. Štai kaip *Rigvedos* poeto rišio (*ṛṣi-*) sampratą apibūdina Jelizarenkova: „Poetui *Rigvedos* arijų visuomenėje buvo priskiriama toji imanentinė išmintis, kurią nušvitimo akimirkomis atskiriems išrinktiesiems atverdavo dievai. Poetas meldžia dievų suteikti jam šias nušvitimo akimirkas, kai prieš jį atsiveria dieviškoji tiesa, paslėpta nuo paprasto žmogaus žvilgsnio. Išmintis – tai akimirksniui atsiveriantis paveikslas. Būdas jai pasiekti – regėjimas. Regi poetas vidiniu žvilgsniu, intuicija, kurios staigus pliūpsnis nušviečia jam dieviškąjį tiesos (mitinės, ritualinės, filosofinės) paveikslą. Ne kartą buvo pabrėžta, kad vedų poetai buvo regėtojai, tiesą jie ‘regėjo’, veiksmazodis *dhī-*, nusakantis rišio kūrybinę veiklą, tuo pat metu reiškia ‘regėti’ ir ‘mąstyti’, o atitinkamas šakninis daiktavardis *dhī-* (f.) – ‘regėjimas’, ‘mintis’, ‘išmintis’. Šios kultūros kontekste ‘regėti’ yra ‘suvokti tiesą’ sinonimas“ (Ригведа 1989: 479)⁸. Kitaip tariant, „rišio žinojimas buvo regimasis, jis buvo dievybės jam atveriamas kaip statiškas paveikslas. Vienas paveikslas keitė kitą, ir šių atvėrimų kaita sudarė pasaulio pažinimą, koduojamą vedų daiktavardžiu *dhī-* (f.) ‘mintis, vaizdinys, žvilgsnis; supratimas; intuicija, pažinimas, protas; žinojimas, menas; malda’, taip pat veiksmazodžiu *dhī-* ‘vaizduotis, mąstyti’. Poetas

⁶ Žr. LKŽ IX: 724; X, 482; XX: 765, 771–775, 790, 799.

⁷ Plg. Ригведа 1989: 329.

⁸ Plg. Ригведа 1989: 465–466.

buvo vadinamas *dhīra-* ‘pasižymintis *dhī-*, išmintingas, apdovanotas’. Poetai prašė dievų dovanoti jiems *dhī-*. Per šią *dhī-* poetai tapdavo tarpininkais tarp dievų ir žmonių“ (Ригведа 1989: 512)⁹.

Vėliau, upanišadose ir kituose filosofiniuose bei mistiniuose hinduizmo tekstuose, *dhī-* šaknies vediniai reiškia dvasinį susitelkimą ir įvardija aukščiausią dvasinį praregėjimą, nušvitimą, išsivadavimą, daiktavardžiu *dhīra-* aukščiausios dvasinės išvalgos išminčius vadintas budizme (Gonda 1984: 11, 250–258, 312–317). Šio termino reikšmę Indijos ir viso pasaulio dvasinei kultūrai sunku pervertinti: būtent jo vedinys, pavyzdžiui, yra meditacija, sutelktą įstabą žymintis sanskrito terminas *dyāna-*, tapęs viena kertinių budizmo sąvokų ir skolinimo būdu virtęs kinų *čian*, japonų *dzen* ir t. t.¹⁰ Tos pat šaknies ir netgi artimos pirminės reikšmės yra senovės iranėnų *Avestos* žodis *daēnā*, čia jau įgijęs apskritai „dvasinio mokymo, apreiškimo, tikėjimo, religijos“ reikšmę; antai Išmintingąjį Viešpatį, t. y. Ahurą Mazdą, garbinančių mazdeistų religija *Avestoje* taip ir vadinta: *daēnā māzdayasni*; ir iki šiol Irane sąvoką „religija“ tebereiškia tas pat žodis, tik pakeitęs formą, sutrumpėjęs ir virtęs *din*¹¹.

⁹ Dar žr.: Елизаренкова 1993: 19–20. Ištisa veikala šiam *Rigvedos* žodžiui – daiktavardžiui *dhī-*, veiksmazodžiui *dhī-* bei jų vediniams – yra paskyręs žymus indologas Janas Gonda, kuriuo savo išvadose rėmėsi ir Jelizarenkova, žr.: Gonda 1984: ypač 7–8, 35, 42, 59–60, 68–69, 71, 80, 87–89, 101, 104, 106, 193, 202–205.

¹⁰ Gonda 1984: 289–301; МhKEWA II: 45, 106, 115; МhEWA I: 777–778, 793; Keown 2004: 52, 76, 346 ir kt.

¹¹ Gonda 1984: 108, 259–265; Zaehner 2003: 63, 64, 77; žr. Corbin 1990: 41–42, 287–288.

Tačiau pati „dvasinio regėjimo“ samprata toli gražu neapsiriboja vienu terminu, kad ir koku iškalbingu. Antai *Rigvedoje* pasakoma (X 130, 6): *pāśyan manye mānasā cakṣasā* „regiu, manau, proto žvilgsniu“; arba (X 177, 1): *hṛdā pāśyanti mānasā vipaścītaḥ* „širdimi, protu regi išvalgūs“ (Aufrecht 1955 II: 431, 455)¹² ir t. t. Apie *Rigvedą*, pasak Jelizarenkovos, „galima sakyti, kad v i s i regimąjį suvokimą žymintys veiksmazodžiai atitinkamomis aplinkybėmis gali funkcionuoti kaip įvairias pažinimo rūšis nusakančių veiksmazodžių sinonimai“ (Елизаренкова 1993: 77). Ir praėjus daugiau nei tūkstantmečiui nuo *Rigvedos* sunorminimo „Brihadaranjaka upanišados“ (V.14.4) išminčius teigia: *cakṣur vai satyam, cakṣur hi vai satyam* „tiesa – tai regėjimas; įdėm, tiesa – tai regėjimas“ (Upanishads 2000: 300). Arba štai „Čhandogja upanišada“ (VIII 12, 5) apie žmogaus dvasinę esmę, jo tikrąjį asmenį, vadinamą Atmanu, sako: *manośya daivam cakṣuḥ* „protas – jo dieviška akis“ (Upanišados 2006: 137–138; Upanishads 2000: 509).

Paminėtina, jog būtent sugebėjimu „regėti dainas“ pačios tradicijos buvo aiškinamas pagrindinis vedų dainiaus, poeto pavadinimas *ṛṣi-* (Nirukta 2, 11): *ṛṣir darśanāt, stomān dadarśa* „rišis nuo regėjimo, nes himnus regi“ (Nirukta 2002: 29; Gonda 1984: 42). O vedų poetiką teoriškai grindę vėlesni indų mąstytojai jos dvasinę esmę įvardijo kaip tik veiksmazodžio *darś-* / *drś-* „žiūrėti, matyti, regėti“ šaknies žodžiu *darśana-*, pažodžiui „regėjimas, regmė“ ar „stebėjimas, žiūra, požiūris“, ir būtent šis žodis Indijoje ilgainiui ėmė reikšti tiek „filosofiją“ apskritai, tiek atskirą „filosofinį

¹² Plg. Ригведа 1999: 287, 317.

mokymą“ ar „teoriją“¹³. Taigi senovės Indijoje ši metafora patyrė labai panašią raidą nuo dainių poetinių „regėjimų“ prie žynių bei išminčių dvasinių „regmių“ ir galiausiai atvedė prie filosofinio mąstymo sampratos. Nors neišsižadėjo jos ir poetai. Štai garsusis XX a. pradžios indų poetas Rabindranatas Tagorė yra prisipažinęs: „Mano religija iš esmės yra poeto religija. Ji paliečia mane tais pat neregimais ir neapčiuopiamais keliais, kaip mano muzikos įkvėpimas. Visa, ką apie ją galiu pasakyti, kyla iš r e g ė j i m o, o ne iš žinojimo“ (Gonda 1984: 348).

Be to, ši metafora yra anaipol ne išimtinė senovės graikų ir senovės Indijos arijų ypatybė, o visuotinis, archetipinis žmogaus kultūros reiškinys. Štai tos pat Indijos senovės tamilų *Tirukurale* (eil. 393) sakoma: „Tik išminčius regi iš tikro, o kvailio aki-duobių vietoj – žaizda“ (SRP: 488). Senovės Irano tradicija, kurioje pats religijos pavadinimas, kaip matėme, remiasi dvasinio „regėjimo“ samprata, teigia (*Dēnkart* 231, 13): „Žmogaus intelekto bei valios esmė, netgi jai esant kūne, yra aiškus regėjimas“; savo ruožtu (380, 19) „išminties šaltiniu gali būti laikoma tai, kas atveria s i e l o s a k ė regėjimui tų dalykų, kuriuos tegali regėti siela, kaip šviesos šaltiniu gali būti laikoma tai, kas atveria kūno akį tam, ką regi ji“ (Zaehner 2003: 273, 282). „Sielos akies“ metafora, beje, buvo žinoma ir senovės graikams (Bremmer 1987: 40–41), nė nebekalbant apie Platono „reginčią sielą“. Vėliau Europoje apie „dvasios akį“, „proto akį“, „regėjimą vaizduotėje“ ištiesi kalba Viduramžių alchemikai (Jung 1980:

250–251). Pagaliau XX a. krikščionis Thomas Mertonas sako, jog „pirmiausia tikėjimas yra vidinės akies, širdies akies, atmerkimas, kad būtume pripildyti Dieviškosios šviesos artumo“ (Merton 2008: 124). Savo ruožtu Sibiro nencų (seniau vadintų samojedais) šamanas, Mircea Eliade's duomenimis, pasakojęs, kaip iniciacijos patyrimų metu mitinis mokytojas „pakeitė jam akis, štai kodėl šamanaudamas jis regi nebe savo kūno akimis, bet šiomis mistinėmis“; eskimų šamanas mokinyms, atėjęs pas patyrusį šamaną mokyti, turėjo ištarti: „Atėjau pas tave, nes trokštu regėti“; ugrų šamano įkvėpimas pasireiškia tuo, kad jis ima „regėti“ dvasias ir tolimas šalis, po kurias tų dvasių vadovaujamas keliauja (Eliade 1989: 42, 60, 222–223). Afrikos ndembu genties požiūriu, pasak Victorio Turnerio, tik „tai, kas aiškiai regima, gali būti laikoma patikimu žinojimo pagrindu“ (Turner 1970: 76). Senovės Egipte dievo Ptaho šventyklos vyriausiasis žynys buvo vadinamas *ur ma*, t. y. „didžiuoju regėtoju“ (Spence 1998: 53). Biblijoje Samuelis Sauliui, t. y. Saūlui, prisistato „regėtoju“ (1 Sam 9.18–19): „Saulius priejo prie Samuelio vartuose ir tarė: ‘Prašyčiau man pasakyti, kur yra regėtojo namai?’ Samuelis jam atsakė: ‘Aš esu regėtojas...’“ Senovės germanų legendinės aiškiaregės pranašautojos vardas *Veleda*, taip pat airių poetų išminčių filidų pavadinimas (air. *filí*, dgs. *filid*) remiasi ide. šaknimi **uel-* „regėti, matyti“ ir pažodžiui reiškia „regėtoją“ (Pokorny 1959: 1136 ir kt.). Thomas George'as Eyse Powellas filidų pavadinimo sampratą patikslina: „Pradžioje žodis reiškė ‘regėtoją’, tačiau ilgainiui taip tapo įprasta vadinti išsilavinusį dvaro poetą, pasižymintį iškalba ir įsiminimu. Magiškos galios pirmiausia sietos su sugebėjimu ‘regė-

¹³ Gonda 1984: 25–26, 60; Monier-Williams 1899: 470–471; taip pat žr. Beinorius 2002: 101.

ti' kas nematoma ir taip pasiekti aukštesnį žinojimą. Žinojimas buvo regėjimo dalykas“ (Powell 1995: 183). Vokiečių kalboje veiksmažodžiu *sehen* „matyti, regėti“ remiasi daiktavardis *Seher* „aiškiaregys, pranašas“; atitinkamai anglų kalboje veiksmažodžiu *see* „matyti, regėti“ – daiktavardis *seer* „aiškiaregys, pranašas, išminčius“, pažodžiui būtent „regėtojas“. Tiesą sakant, ang. *see* ir pats turi perkeltinę, išplėstinę reikšmę „suprasti, suvokti, permąstyti“: *I see* „suprantu“, *you see* „suprantate“ ir t. t.

Panašios prigimties, beje, ir lietuvių įterptiniai žodžiai *matai*, *mat*, nes ir *matyti* turi reikšmę „suprasti, suvokti, jausti“, pavyzdžiui: *Protas mato ir širdis jaučia* (Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, 1864–1933 m.); taip pat reikšmę „būti aišku, suprantama“, „patirti“ ir t. t.; dar plg. *nu-matyti* „iš anksto atspėti, numanyti, apytikriai žinoti ką būsiant“ (LKŽ VII: 916, 918) ir kt. Čia ir priežodis, proto sugebėjimus tiesiog prilyginantis matymui: *Akys toli mato, protas dar toliau*; latvių: *Acs redz tālu, prāts vēl tālāk* „Akys regi toli, protas dar toliau“ (LPP I: 113, Nr. 164; KkLSP: 221, Nr. 4476). Būtent „proto akis“, ne kūno, mena ir tokie frazeologizmai kaip *akys atsidarė, atsivėrė* „aišku, suprantama pasidarė“ ar „suprato, pasidarė protingas, daug žinantis“, *akis atverti* „padėti suprasti“ ar „padaryti suprantantį, daug žinantį“ ir pan. (LKŽ I: 65; XVIII: 887; FŽ: 13).

Panašiai *regėti* irgi reiškia ne tik „suvokti žiūrint, matyti“, „galėti akimis patirti, galėti matyti“, „stebėti, žiūrėti“, bet ir „suprasti, suvokti, jausti“, „patirti, išgyventi“ (LKŽ XI: 361–364). Savo ruožtu senovės Lietuvoje, Jono Balio žodžiais: „Tam tikri žmonės buvo laikomi ypatingai gabūs išskaityti arba numatyti ateitį. Tai *regėtojai* ir *regėtojos*

(iš jų vėliau atsirado *raganiai* ir *raganos*)“ (Balys 2000: 45). Nors pastaruoju metu esama ir kitokių aiškinimų, išties būtent žodžio *regėti* pagrindu yra įprasta aiškinti ir būtent kaip *regėtoją* suprasti lietuvių bei latvių *raganą*. Pasak Kazimiero Būgos, „*raganos* drauge su la. *pa-ragana* ‘aiškiarege, pranaše’ (*zīle liela paragana* ‘zylė didelė pranašė, pranašautoja’), *pareguone* ir *paraguone* ‘pramatančia ateitį moterim’ nieku būdu latvis negali atskirti nuo veiksmažodžio *pa-redzēt* ‘pramatyti ateitį, spėti, numatyti, pranašauti’“, negana to, „kaip *ragana* turi vardą nuo *regėjimo*, taip lygiai ir jos draugė ru. *ведьма*, le. *wiedźma* – nuo *išvydimo*: ru. *видеть*, le. *widzieć* ‘matyti, regėti’ // *wiedzieć* ‘žinoti, nutuokti, išmanyti’, pr. *waidimai* ‘žinome’, lie. *veidas, išvysti, vaidinti, veizdėti*“ (Būga II: 257–258)¹⁴.

Būga čia palyginimui pasitelkė žodžius, kurie kartu su gausiais giminaičiais daugelyje ide. kalbų itin ryškiai rodo „regėjimo“ ir „žinojimo“ ryšį, „žinojimui“ pavadinti taikomą „regėjimo“ metaforą. Tos pat šaknies yra anksčiau jau minėti graikų *ἰδέα*, *εἶδος* „vaizdas, išvaizda, vaizdinys, reginys“, *εἶδov* „matyti“ ir *οἶδα* „žinoti“; lotynų *videre* „matyti, regėti; pamatyti, išvysti“; rusų *вид* „išvaizda, vaizdas, reginys; pavidalas“, *видеть* „matyti, regėti“ bei „įžvelgti, suprasti, įsisąmoninti“ ir *ведать* „žinoti“ (atitinkamai slavų *viděti ir *veděti), *veçuū* „išmintingas, pramatantis (žmogus); pranašiškas (dalykas)“; go. *weitan* „matyti, regėti“, *witan* „žiūrėti, stebėti“ bei „žinoti“, *wait* „žino“; vok. *weisen* „(nu)(pa)rodyti“ (= „padaryti regimą“), *wissen* „žinoti“; ang. *wise* „išmintingas“; sen. indų *vidā*, *vidyā* „žinojimas“, *veda-* „(šventas) žinojimas“

¹⁴ Žr. FrLEW: 684; Karulis 1992 II: 98.

(„Veda“), *véda* „žino“; *Avestos* iranėnų *vaēda* „žino“ ir t. t., ir t. t.¹⁵

Prūsų kalboje, be minėtos *waidimai* „žinome“, dar paliudytos lytys *waist* „žinoti“, *waisei* „žinai“, *waiditi* „žinote“ bei kt. ir tos pat šaknies *widdai* „išvydo, pamatė“; latvių kalboje šiai šakniai atstovauja žodžiai *vidēt* „matyti, įžiūrėti; būti matomam, matytis“, *viedēt* „matyti, įžiūrėti“ ir *vieds* „išmintingas, pramatantis (žmogus); pranašiškas, ateitį numatantis (dalykas)“¹⁶.

Lietuvių kalboje įvairiausių šios šaknies žodžių devynios galybės. Iš jų paminėtini: *vaizdinys*; *vaizduotė*; *veizdėti*, *veizėti* „žiūrėti, žvelgti; sekti akimis, stebėti“ ir *ap-veiz(d)ėti* „apžiūrėti, apžvelgti, norint ką sužinoti, išsiaiškinti, su kuo susipažinti, ką patikrinti“, taip pat „a p g a l v o t i, apsvarstyti, žvelgti, suvokti“ ir t. t.; *veizdus* „aiškiai regintis“ (pavyzdžiui, gali būti *veizdžios akys* arba *neveizdžios akys*) arba „aiškus, ryškus“ (taigi „aiškiai regimas“); *vida* „išvaizda, figūra“; *vydimas* „pamatymas, paregėjimas“ (nuo *vysti* „pamatyti“); *vydys*, *vỹdis* „vyzdys“ (*Juodymė akies yra vydis* Antano Juškos žodynas); *vysti* (*výda*, *výdo*) „pamatyti“ (*Tu išvydai, ir aš vydu paukštį* Juškos žodynas; *Vydu užvydau mergų pulkelį gale laukelio* Daugėliškis, Ignalinos r.; *Kad aš jojau par girelę, par ši žalia pušynėlį, nevydau nevydau po savim takelio* iš Juškos dainų rinkinio), *į-vysti* „pamatyti“, *iš-vysti* „pamatyti“, bet ir „patirti“ bei „s u p r a s t i“, *iš-si-vysti* „s u s i g a l v o t i, ateiti į galvą“, taip pat *pa-vysti*, *pri-vysti*, *su-vysti*

„pamatyti“, *už-vysti* „(iš tolo) pamatyti“ bei „patirti“; *vyzdėti*, *vyzėti* „žiūrėti, būti nukreipus į ką akis“, „matyti“ bei „žiūrint tirti, stebėti“, taip pat „pri-žiūrėti“ bei „daryti tvarką, tvarkyti“ su kuo įvairiausiai priešdėliais, tarp jų *pa-vyždėti* „pažiūrėti, pažvelgti“, „pamatyti, išvysti; įžvelgti, manyti (ką esant)“, taip pat „patirti, įsitikinti, s u p r a s t i tikrąją padėtį“, „tapti aišku, paaiškėti“ (*Teisybė pavyzdėjo išg dangaus* Daukšos *Postilė*), *pra-vyždėti* „praregėti“, „išsiaiškėti“ ir t. t.¹⁷ Kaip matyti, ir lietuvių kalboje šios šaknies žodžiai daugeliu atvejų mena suvokimą ne tik akimi, bet ir protu.

Tos pat šaknies ir *pa-vidalas* „išvaizda, forma; figūra“, „panašumas“, „vaiduoklis“, ir *pa-vydas* (esmiškai negeras „nu-žiūrėjimas“), radęsis iš veiksmažodžio *vydėti* su priešdėliu *pa-*: *pa-vyždėti*. Dėl šio ir panašių priešdėlinių vedinių poveikio veiksmažodis *vydėti* lietuvių kalboje irgi jau suprantamas tik reikšme „pavydėti“ (LKŽ XIX: 82), nors remiantis išvardytais (bei gausybe neišvardytų) tos pat šaknies lietuviškų žodžių ir tiksliais atitikmenimis giminiškose kalbose, kaip latvių *vidēt* bei slavų *viděti, nesunku rekonstruoti pirminę jo reikšmę „žiūrėti, stebėti, matyti, regėti“.

Šią pirminę reikšmę patvirtina ir atitinkami neiginiai, pavyzdžiui, *nevýdoti* „nežiūrėti namų“: *Jis nevydoja namų, namie tik perguli* (Liškiava, Varėnos r.); taip pat *něvydis*, sulig Antano Juškos apibrėžimu: *Kurs niekadods tave nematė, neišvydo, tas ne-*

¹⁵ Glaustai žr. Pokorny 1959: 1125–1127; daugiau šaltinių nėra reikalo nurodyti, atitinkamą žodį galima rasti bet kuriame etimologijos žodyne.

¹⁶ Karulis 1992 I: 624; II: 500, 521; LaLKŽ: 772–773; MžPKEŽ IV: 215, 234.

¹⁷ Žr. LKŽ pagal žodį; taip pat: Būga II, 463; FrLEW, 1214–1216, 1237 ir daug kur kitur. Įdomu, jog kaip senovės graikų kilmės *teorija* buvo vienos šaknies su *teatru*, o romėnų filosofinė *spekuliacija* bei *spekuliatyvus* mąstymas – su *spektakliu*, taip čia šiuo atžvilgiu galima paminėti mūsų *vaidinimą*, *vaidmenį* ir kt.

vydis; tos pat kilmės (su priesaga *-onas*, kaip *žiūr-onas* bei kt.) ir, svarbiausia, perkeltinės reikšmės yra *nevidonas* „nenaudėlis, pikta-darys, nedorėlis“ (LKŽ VIII: 756). Kitąsyk *nevidonu* pavadinamas pats velnias; antai žinomoje sakmėje, medžiotojui nušovus velnią, Perkūnas sako: *Dėkui tau, vaikeli, ką tu tą mano nevidoną užmušei* (BsLPI IV: 176, Nr. 87); arba štai kitame sakmės variante (su ilgąja *-y-* šaknyje): *Tai dėkui tau, kad tu mano nevydoną nušovei* (Balys 1935: 296). Įsidėmėtinas šiuo atžvilgiu iš Janio Ryterio (1929 m.), Aleksandro Kuršaičio (1968–1973 m.) žodynų težinomas, bet šiaip jau visai taisyklingas *vidonas* irgi perkeltine, nutolusia reikšme „draugas“ (LKŽ XIX: 86). Atitinkamos perkeltinės, dvasinės bei dorinės reikšmės čia remiasi būtent asmens sugebėjimu (*vidonas*) ar nesugebėjimu (*nevidonas*, *nevydonas*) dvasiškai „regėti“, t. y. *vydėti*.

Pažymėtina, kad šios šaknies vediniai su neiginiu ir kitose ide. kalbose ne tik plačiai žinomi, bet ir atitinkamai terminologizuoti (ide. **n̄-uid-*). Iš artimiausių pavyzdžių paminėtini latvių *nenovīdīgs* „pavydus, priešiškas“, *nenovīdība* „pavydas, priešiškumas“ (su papildomu priešdėliu la. *no-* = lie. *nuo-*, plg. atitinkamai sudarytą *ne-nuo-vokus*); iš tolimesnių ryškesnių pavyzdžių – lotynų *in-videre* „kreivai, nepalankiai žiūrėti“, „pavydėti“, taip pat vediniai *1 in-videns* „pavydus; pavyduolis“ ir pirminę, tiesioginę neiginio prasmę tebemenantis *2 in-videns* „nematantis, neregintis“ (LoLKŽ: 450); taip pat senovės indų (su neiginiu *a-* iš nykstamojo balsių kaitos laipsnio ide. **n̄-*) *á-vidvān* „nežinantis“ (esmiškai *nevidonas*), pavyzdžiui, *Rigvedoje* (V 30, 3): *védad ávidvān chr̥ṇāvaca vidvān* „Tesužino nevidonas ir teišgirsta vidonas“ (Aufrecht

1955 I: 346)¹⁸; „Taitiryja upanišadoje“ (II.6.1): *uta avidvān amuṁ lokam pretya kaścana gacchatī u, āho vidvān amuṁ lokam pretya, kaścīt samaśnutā u* „Ar nevidonas į aną pasaulį miręs nukeliauja? Ar gal vidonas aną pasaulį miręs pasiekia?“ (Upanishads 2000: 547–548)¹⁹; taip pat sanskrito *a-vidyā-* „neišprusęs, neišmanantis“, *a-vidyā* „(dvasinis) neišmanymas, tamsumas“, hinduizme ir budizme suvokiamas kaip visokeriopo blogio šaltinis, dvasinio nušvitimo bei išsivadavimo priešybė²⁰. Rusų kalboje atitinkamai sudaryti *невжда* „nemokša, neprusėlis, neišmanėlis, tamsuolis“, *невежа* „storžievis, stačiokas“, *невежество* „nemokšiškumas, neišprusimas, tamsumas“, lenkų *niewiedza* „t. p.“ (sl. **ne-vēdīā*)²¹, taip pat (su papildomu priešdėliu, kaip ir latvių) *не-на-висть* „neapykanta“ ir kt. Paminėtinas XII a. Naugarde paliudytas vardas *He-vidṽ*, Viačeslavo Ivanovo gretinamas su senovės graikų mirusiųjų šalies pavadinimu ir jos valdovo Hado vardu, gr. *Ήιδης*, suprantamu kaip „neregimasis“ arba / ir „neregintysis“, iš ide. **n̄-uid-* (Иванов 1994: 133)²², lietuviškai tartume būtent *Nevydis* ar, tiksliau, **Nevydas*.

Darinių su neiginiais reikšmės savo ruožtu paryškina itin teigiamą tradicinę dvasinio „regėjimo“ sampratą, pasižyminčią atitinkamomis mitinėmis bei religinėmis prasmėmis. Jos aktualumą Lietuvoje rodo gausūs šios šaknies asmenvardžiai: *Váida*, *Váidas*, *Vidá*, *Výda*, *Vidè*, *Vidas*, *Výdas*; taip pat senųjų sudurtinių vardų dėmenys,

¹⁸ Ж. Ригведа 1989: 29.

¹⁹ Plg. Upanišados 2006: 92.

²⁰ Ж. Monier-Williams 1899: 108 ir daug kur kitur.

²¹ Фасмер 1996 III: 54, žr. I, 285 ir kt.

²² Ж. Frisk 1960: 33–34; Klein 2003: 329; Eliade 1974: 143–144 ir kt.

ties tiek pirmieji, kaip antai *Vaid-mantas*, *Vid-mantas*, *Výd-mantas* ir kt., tiek antrieji, kaip *Aĩ-vydas*, *Ař-vydas*, *Maĩt-vydas*, *Vĩs-vydas* ir kt. (LVKŽ: 52, 60, 227, 313–315, 325–327, 338)²³. Junginys su šaknimi *mant-*, kaip *Maĩt-vydas* ar *Výd-mantas*, pabrėžtinai žymi žmogų esant „mintimis, protu regintį“.

Šia dvasine „regėjimo“ samprata aki-vaizdžiai remiasi tos pat šaknies Avestos žodis *vaēdamna* „žinantysis, išminčius“, kuriuo save vadino pranašas Zarathuštra (Бойс 1988: 27). Ta pačia šaknimi Būga aiškino ir legendinio prūsų pirmojo karaliaus Videučio vardą, šaltiniuose *Widewuto*, kuris tad irgi būtų reiškęs „žinantįjį“ (Būga I: 188). Tos pat šaknies yra ne tik minėtieji regėjimą bei žinojimą reiškę prūsų kalbos žodžiai, bet ir veiksmožodis *waidleimai* „žyniaujame, buriame“, ir prūsų bei lietuvių žynio pavadinimas *vaidila* (Būga II: 139; MŽPKEŽ IV: 212–213 ir kt.). Gal paminėtini ir Mikalojaus Akelaičio vartotas *vidas* „skelbėjas, pranašautojas“, ir Augusto Leskieno, Kazimiero Būgos paliudytas *vyzdys* ar *výzdis* reišksme „žynys, aiškiaregis, pranašautojas“ (LKŽ XIX: 81, 852). Vertas dėmesio sudurtinis žodis *výdraga*, *vìdraga* ar *výdragė* „ragana“ (LKŽ XIX: 86), kuriame šaknis *vyd- /vid-* sudurta su tos pat reišksmės žodžio *ragana* šaknimi. Anglų kalboje tos pat šaknies dar yra raganiaus pavadinimas *wizard* (iš būdvardžio *wise* „išmintingas“) (Klein 2003: 830), savo ruožtu rusų kalboje, be minėto *ведьма* „ragana“, tos pat šaknies dar yra *ведун* „žynys, raganius, burtininkas“, Baltarusijoje vadintas lytimi *видун* (Никифоровский 1897: 282, Nr. 2189), pagal dabartinę rašybą – *видун*.

²³ Dar žr. Zinkevičius 2008 pagal rodyklę.

Negalima čia nepaminti ir mūsų mąstytojo Vilhelmo Storostos *Vydūno*. Vydūno draugijos pirmininkė Rima Palijanskaitė pažymi: „Pasak Vydūno biografo A. Merkelio, *Storostų* pavardė pirmą kartą užrašyta 1642 metų dokumentuose. Juos tyręs žmogus Vydūnui teigė, jog tai buvęs ne vardas, o valdininko pažymėjimas, vėliau įsitvirtinęs kaip pavardė. Vydūnas iš padavimų atsekęs, jog jo šeimos pavardė galėjusi būti *Vydas* ar *Vydius* (*Vydžius*), kas reikštų palankumą, draugiškumą. Profesorius V. Falkenhanas rašė, jog iš motinos Vydūnas girdėjęs, kad jų šeima yra paskutiniųjų lietuvių žynių (krivių) giminės tiesioginiai palikuonys. Tad pavardė *Vydas* ar *Vydius* galėjo atkelti ir iš Vydūno motinos pasakojimų“; šiaip ar taip, „Lietuvos šviesuomenė *Vydūno* vardą dažniausiai traktavo kaip vedinį iš žodžio *vydėti* ‘regėti’, kas pažymi giliausius būties slėpinius regintį mąstytoją. A. Jakštas 1928 m. rašė: ‘Žodis *Vydūnas* reiškia toli į ateitį žvelgiantį žmogų bei pranašą“, o vėliau dar pats mąstytojas paaiškinęs, Palijanskaitės žodžiais, „kad *Vydūnas* tereiškias *nevydono* priešybę“ (Palijanskaitė 2010: 23, 24).

Vardas *Vyd-ūnas* išties gali būti kuo sklandžiausiai sudarytas iš vardo *Vydas* su priesaga *-ūnas* (LVKŽ: 327) arba su ta pačia priesaga tiesiog iš veiksmožodžio *vyd-ėti* šaknies (dėl darybos plg. *pa-vydūnas* „pavyduolis“ (LKŽ IX: 690)), pirmine prasme tad jis reikštų „regėtoją“, o sutapimą su gudiškuoju raganiaus pavadinimu *видун* reikėtų aiškinti senu bendru paveldu.

Pats Vydūnas veikalo „Sąmonė“ prartarmėje prisipažįsta: „Seniai man būdavo sakoma, kad aš reiškiąsis dažniau iš r e g ė j i m o kaip iš protavimo“; ir toliau dar apie šį savo veikalą priduria: „Mokslinti žmonės pastebės, kad jame atsispindi visokių amžių

žmonijos mąstytojų išmanymai, prasidedant nuo senųjų indų, egiptiečių, parsų, graikų ir vėlesnių tautų išminties mylėtojų ir einant iki mūsų laikų. Minėtini ypačiai paskutinių šimtmečių vokiečių manytojai. Visi jie šviesino tuos *r e g e s i u s*, kurie man aušo iš pat mažų dienų“ (Vydūnas 1990: 363, 364). Nes, Vydūno žodžiais: „Išmintis ne išguldo, o *r e g i*“; ir apskritai: „Žmogaus esmė yra, taip sakant, sąmoningumo *a k i s*“; bėda tik ta, kad: „Tokių *r e g e j i m o i r v a i z d a v i m o* galiu kaip senovėje žmonės šiandien nebeturi“ (Vydūnas 1990: 73, 398, 382).

Na, visi „žmonės“ jų, matyt, niekuomet neturėjo – tik filosofai, raganiai ir poetai. O pastarieji neretai teigia jų turį iki šiol. Antai Maironis („Skurdžioj valandoj“, trečiasis posmas):

D v a s i o s s a l d ū s r e g e j i m a i, n e m i r š t ų t r o š k i m a i,
Iš dangaus man atskridę sapnai!
Širdį uždegėt meile kaip šventi serafimai,
Bet jai nedavėt laimės visai
 (Maironis 1988: 125).

O štai Mačernio net ištisas ciklas pavadintas „*V i z i j o s*“, kuriame skaitome („Vizijos“ 2, ketvirtojo posmo pabaiga):

O aš einu vėl žemės ilgesy
R e g e j i m ų l i e p s n a l i e p s n o t,

„Vizijos“ 3 (trečiasis posmas be dviejų paskutinių eilučių):

Aš pažvelgiau į tėviškės laukus, dar rytmečio tyloj paskendusius,
Kai jie prieš saulę tekančių suklaupę meldės tyliai,
Ir šviesiame r e g e j i m e m a č i a u j a u n o s i o s r ū b u o s e s e n o l ė s k a i s č i ų
Iš seno sodo vienumos pakylant;

„Vizijos“ 5.3 (trečiojo posmo pabaiga):

Iš s i e l o s, lyg šaltiniui prisivėrus,
Ištryško ateities v a i z d ų g r a n d i s;

„Vizijų“ pabaiga (trečiojo posmo paskutinės dvi eilutės):

Bet štai širdis vėl klieđa apie naują ir prasmingą žygį
Ir, degdamas liepsnoj, aš vėl r e g e i u;

ir galiausiai paskutinis posmas:

Iš vienišų svajonių tik pakilęs, nuo r e g e j i m o v a i z d ų a p s v a i g e s,
Iš karto netvirtai, parinkdamas žingsnius, einu,
Bet pamažu tvirtėja eiseną ir netikrumas baigias,
Ir jau po kojom dunda vieškelis, vedąs ligi didžiųjų aukštumų (Mačernis 1993: 3, 8, 9, 15, 23, 24).

2. Sparnuoti skrajūnai

Kita ryški, sena ir plačiai žinoma metafora, jungianti filosofus, poetus ir raganas, – tai sugebėjimas skristi, skraidyti po dvasios erdvę lyg paukštis po orą. Savo ruožtu jį įkūnijantys paukščio požymiai – sparnai bei plunksnos – savaime tampa šio dvasinio sugebėjimo, sugebėjimo „dvasioje skristi“, ženklais.

Štai kaip Platonas Sokrato lūpomis kalba apie dar negimusio, netrukus gimšančio žmogaus sielos įsikūnijimą (*Faidras* 246c): „Būdama tobula ir *s p a r n u o t a*, siela *s k r a j o j a* aukštybėse ir tvarko visą pasaulį, o *n u m e t u s i s p a r n u s* ji blaškosi tol, kol atsitrenkia į ką nors kieta, ir tuomet ten įsikuria, gavusi žemišką kūną“; tačiau išeitis yra: imdamasis mąstyti, filosofuoti žmogus vėl gali atgauti savo sielos sparnus; žinoma, įspėja Platonas

(249c), „s p a r n u s iš tiesų įgyja tiktai m a š t y m a s f i l o s o f o“ (Platonas 1996: 42, 46), taigi filosofinis mąstymas, o ne šiaip koks buitinis protavimas. Ir tokie įvaizdžiai senovės graikų filosofijoje anaip tol ne atsitiktiniai, bet iš esmės jai būdingi. Štai platonikas Filonas Aleksandrietis apie filosofus urmu sako: „<...> s a v o m i n t i m i s jie keliauja su mėnuliu, saule, kitų klajojančių ar fiksuotų žvaigždžių apsisukimais; jų kūnai, be abejonės, lieka ant žemės, bet jie suteikia savo sieloms s p a r n u s, kad pakildamos į eterį jos stebėtų jame esančias galias“ (Hadot 2005: 241). Taigi filosofai palieka sielą pančiojusius kūnus ant žemės, o patys savo sparnuotu mąstymu, sparnus atgavusia siela keliauja po bekraštes erdves.

Šią metaforą filosofai irgi sugalvojo ne patys – jie paveldėjo ją vėlgi iš poetų, pradedant Homeru. Richardo Broxtono Onianso patikinimu, jau čia, „kaip, sakoma, skraido pati dvasia (*θυμός*), taip ir jos dalys – iš jos ištrūkusios mintys, žodžiai juos girdinčiam yra plunksnuoti, sparnuoti lyg paukščiai (*ἔπεα πτερόεντα*). O neištarti, pasilaikyti krūtinėje (*φρένες*) – besparniai. Paskui pamatysime, jog nerimą keliančios mintys apskritai buvo suvokiamos kaip mažos sparnuotos būtybės krūtinėje. Kaip tik šie archajiški vaizdiniai, matyt, ir Platonui bus pakišę įvaizdį apie protą kaip paukščių pilną narvelį (*Teaitetas* 197.c ir toliau)²⁴. Esama pagrindo manyti, kad prie uolos prikaustyto Prometėjo kepenis lesęs erelis irgi

tebuvo kankinančių, skausmingų minčių išorinis įvaizdis; ir Heraklis, užmušęs erelį, pasak Hesiodo (*Teogonija* 528), Prometėją išvadavo būtent nuo *δυσ-φροσυνάων*, pažodžiui „kankinančių, karčių, įkyrių minčių“ (Onians 2000: 85–86).

Dar anksčiau už Homerą bei Hesiodą šią metaforą aptinkame kitame pasaulio krašte – senovės Indijoje. Antai *Rigvedos* dainiai prisipažįsta (IX 107, 20): *śakunā iva paptima* „kaip paukštis nuskridome“; arba štai (X 33, 2) pasakya: *nā vevīyate matīḥ* „kaip paukštis plazda mintis“ (Aufrecht 1955 II: 283, 322)²⁵. Vėliau, panašiu laiku, kai Graikijoje suklestėjo filosofija, atitinkamą paukščio įvaizdį Indijoje pasitelkia upanišadų išminčiai ir vėlgi susieja jį su protu ir dvasia – kvėpavimu („Čhandogja upanišada“ VI 8, 2): „Kaip p a u k š t i s, pririštas saitū, į vieną, kitą pusę pasiblaškęs, tačiau neradęs, kur nutūpti, tupia ten, kur pririštas, taip, mano mielas, ir šis p r o t a s, į vieną, kitą pusę pasiblaškęs, tačiau neradęs, kur nutūpti, tupia kvėpaviman. Nes protas yra pririštas, mielasis, prie kvėpavimo“ (Upanišados 2006: 132). Kitur pati žmogaus siela, jo nemirtingas dvasinis asmuo prilyginamas gulbei, o kūnas – lizdui, kurį tasai laikinai palieka sapno metu („Brihadaranjaka upanišada“ IV 3, 11–12): „Sapnu parklupdęs, kas priklauso kūnui, pats nemiegodamas, jis miegančiuosius stebi. Susigrąžinęs savo šviesą jis, auksinis Puruša, vieniša gulbė, grįžta vėl į savo lizdą. Alsavimu savo neaukštą lizdą prižiūrėdamas, nemirtingasis išlekia iš lizdo, ir lekia jis, nemirtingasis, kur tik panorėjęs, auksinis Puruša, vieniša gulbė“ (Upanišados 2006: 111).

²⁴ Onians 2000: 67, žr. 469. Podraug dar primename atitinkamas biblinis vaizdinys (Pat 24, 2), kuriame ištartas žodis irgi prilyginamas paukščiui: „Kaip be tikslo skrajojantis žvirblis, kaip lakiojanti kregždė, toks be pagrindo ištartas praeikimas, kurs neįvyksta“ (sulig Algirdo Jurėno vertimu).

²⁵ Plg. Ригведа 1999: 108, 155, žr. 352.

Atitinkami budizmo įvaizdžiai mena nušvitusį protą, aukščiausiąją sąmonę, sąmoningumą kaip tokį. Paties Budos žodžiais, kaip juos pristato budizmo evangelija vadinama *Dhammapada* (VII 3), išmintingieji, nubudusieji „atsargų nekaupia, maitinasi saikingai, jų prieglobstis – nesąlygota, neribota laisvė. Jų kelią, tarsi p a u k š č i ū erdvėje, sunku suvokti“; nors suprantama, kad tik (XIII 8) „nedaug pasiekia dangų, išsinėrė – lyg p a u k š č i a i iš raizgų“ (*Dhammapada* 2005: 60, 69).

Taigi, tiek senovės graikų, tiek senovės indų poetų bei filosofų sielos priligo paukščiams, protai turėjo sparnus ir, iš kūno raizgų išsinėrę, mintimis, vaizduote skraidė po dvasios erdvę.

Panašiai senovės rusų *Sakmėje apie Igorio pulką* apie dainių Bojaną sakoma: *Боянь бо вѣщій, аще кому хотяше пѣснь творити, то растѣкашеться мыслию по древу, сѣрым вѣлкомъ по земли, шизымъ орломъ подѣ облакы* „Bojanas išmintingasis, panorėjęs kam dainą sudėti, pasileisdavo mintimi per medį, pilku vilku žeme, šyvu sakalu padebesiais“; o netrukus dar šūktelima: *О Бояне, соловью стараго времени! Абы ты сиа плѣкы ущекоталъ, скача, славию, по мыслену древу, летая умома подѣ облакы* „O Bojanai, lakštingala senų laikų! Ot kad tu tuos žygius apdainuotum, lakstydamas, lakštingala, po minčių medį, s k r a j o d a m a s p r o t u padebesiais“ (СПИ: 26, 28, plg. 54, 56). Ta pačia gaida protas sparnuotas vaizduojamas XIX a. užrašytoje rusų mįslėje: *Ни тело, ни дух, а с крыльями вокруг, к кому полечу, как раз научу* „Ne kūnas, ne dvasia, o s p a r n u o t a s, pas ką nuskrisiu, kaipmat pamokysiu“ = *разум* „p r o t a s“ (САЗРН: 255, Nr. 2055); sparnus atstoja priežodyje: *Птице*

крылья, человеку разум „Paukščiui sparnai, žmogui protas“ (ДАПРН, 520).

Carlas Gustavas Jungas tokius duomenis iš kuo įvairiausių senųjų bei šiuolaikinių šaltinių trumpai drūtai apibendrina: „P a u k š č i a i – t a i m i n t y s i r m i n t i e s s k r y d i s. Paprastai šitaip vaizduojamos fantazijos ir intuityvios idėjos (sparnuotas Merkurijus, Morfejas, genijai, angelai)“ (Jung 1980: 201–202)²⁶. Paukščio plunksnos žmogaus galvoje, įkištos į plaukus ar pritaistos prie galvos apdaro, vos viena kita ar ištisa daugybė, taip pat ritualinis paukščio plunksnų drabužis ar prie drabužio pritaisyti paukščio sparnai savo ruožtu žymi žmogaus sugebėjimą dvasiškai skristi, mintimis, vaizduote skrajoti po dvasios erdvę. Čia ir Šiaurės Amerikos indėnų žynio bei vado plunksnų apdarai, ir Sibiro šamano iš plunksnų pagamintas ar tik plunksnomis puoštas drabužis. Ir senovės skandinavų Odino žmona Frėja turėjo sakalo plunksnų apdarą, kurį pasiskolinęs ir užsimetęs Lokis nuskrido į milžinų šalį ir iš ten parnešė milžino pagrobtą poezijos dievo Bragio žmoną Iduną²⁷. Taigi, jei ne dieviškieji sparnai, poezija liktų įkalinta, prislėgta, nusodinta ant žemės sunkiasvorių kietakakčių trolių.

Būtent protą su paukščio plunksnomis sugretina ir lietuvių priežodis: *Paukštį plunksnos gražina, o žmogų – protas* (LTs V:

²⁶ Naudodamasis proga atkreipsiu dėmesį, jog *fantazijos* lietuviškai galėtų būtų *svaitės*, plg. *svaitėti* reikšme „svajoti, fantazuoti“, su neigiamu atspalviu – *svaičioti* „kalbėti nesąmones, niekus“, „kliedėti“, „kalbėti ar svajoti apie neįvykdomus dalykus, fantazuoti“ (LKŽ XIV: 268 ir 255–256).

²⁷ „Jaunesniojoje Edoje“ apie tai kalbama skyriuje „Poezijos kalba“ (MЭ: 99), o „Vyresniojoje Edoje“ – „Giesmėje apie Triumą“, posmuose 3–5 (PE: 161).

77, Nr. 7). Tačiau ypač gerai žinoma ši sparnų metafora būtent lietuvių poezijoje, nuo pačių jos užuomazgų. Štai ištrauka iš Antano S t r a z d o eilėraščio „Strazdas“:

*S k r i s d a m a s viršum medžių,
Pačioj viršūnėj sėdžiu,
Leidžiu balsą per tamsias girias.
S p a r n i u k ė l i a i s klėsdamas,
Brudną žiemą bardamas,
Pranašauju pavasarėlį* (Strazdas 1991: 50).

Maironio „Skurdžioj valandoj“ (verta pateikti trečiąjį, jau cituotą, ir ketvirtąjį posmus greta):

*D v a s i o s saldūs r e g ė j i m a i, nemirštą
troškimai,
Iš dangaus man a t s k r i d ė sapnai!
Širdį uždegėt meile kaip šventi serafimai,
Bet jai nedavėt laimės visai.*

*Veltui ilgis, nerimsta iškentėjus d v a s i a;
Nor padangėmis s k l e i s t i s p a r n u s, –
K ū n a s riša ją p a n č i a i s ir nedora
valia
nekalčiausius apskundžia sapnus* (Maironis 1988: 125).

Čia kūnas dvasios paukščiui mena tuos pat pančius, arba raizgus, kaip ir senovės graikų filosofams bei senovės indų, budistų išminčiams, o sielos „sparnai“ ir sugebėjimas „skristi“ prilyginami anksčiau aptartam sielos sugebėjimui „rėgėti“. Ir patys „dvasios regėjimai“ čia bene bus „atskridę“ iš dangaus!

Dar posmas (pirmasis) iš Maironio eilėraščio „Troškimai“:

*Ko gi trokšti, nesoti d v a s i a?
Paslaptینگais s p a r n a i s kur l a k i o j i?
Praeities vėl sapnai ar gražioji
Tau jaunystė v a i d i n a s slapčia?* (Maironis 1988: 193)

Žodis *vaidinas(i)*, šiaip ar taip, irgi mena „regėjimą“. Ši „regėjimo“ ir „skrydžio“ funkcinė tapatybė šiaip jau neturėtų stebinti: juk „regėjimas“ čia reiškia dvasinę įžvalgą, išmintį, o kaip tik jai galiausiai ir priklauso „sparnai“.

Justino Marcinkevičiaus eilėraštyje „Bandymas susikaupti“ (ketvirtasis posmas) sparnams užtat tiesiai šviesiai prilyginama mintis:

*Nors nieko n ė r tiesaus
ir nieko n ė r be skausmo,
bet m i n t ė kaip s p a r n u s
m ė g i n a m e ištiest* (Marcinkevičius 1975: 122).

Šia sena kaip pasaulis metafora remdamiesi iki šiol kalbame apie *dvasios skrydį, polėkį, pakilimą* ir panašiai, tos pat prigimties galiausiai ir tokie nūn įprasti literatūriniai posakiai kaip *sparnuotos mintys, sparnuoti žodžiai, sparnuotos frazės* ir t. t.

Itin įdomios šiuo atžvilgiu yra plunksnos, minimos XVII–XVIII a. Lietuvos raganų byloje. Pirmiausia pažymėtina, jog vienas iš būdingų raganos požymių apskritai buvo sugebėjimas skraidyti. Štai 1666 m. rugsėjo 11 d. teismo kaltinime valstietei Elžbietai Viržukienei iš Payžnio k., Padievyčio apyl., rusėnų kalba sakoma: *Которую тую чаровницу не толко сам жалобливвы пан Конопински видел летечы, але деи много людеи, суседы через тот вышменены час бачыли*. „O tą raganą ne tik pats ponas Kanapinskas m a t ė s k r e n d a n č i a, bet esą daug žmonių, kaimynų tai aukščiau nurodytu laiku matė“ (BRMŠ III: 424, 427). Itin iškalingas 1680 m. kovo 15–22 d. teisme raganavimu apkaltintos Raulių dvaro šeiminykštės Zuzanos Šlekinienės prisipažinimas, užrašytas lenkiškai:

Ktore te osoby powiadata, yz sie zletywaia, w sroki przemieniuszy, pod Orzwilkiem na gure nad rzeką Szoltuną, a tego lata przeszłego razow pięc zlecieli sie na pomienioną gurę, ciała swe zostawiuwszy na mieyscach swych zwykłych, mianowicie Budrecki sam y Budrecka sama, trzecia Lukowiczowa na bagnach tamze niedaleko domow swych numgolskich, w koncu gaiu j. m. pana Holowina. A gdy trzeba leciec, na te mieysce przyidą <...> y tak, ciała zostawiuwszy, sroką polecie kozda osoba z nich. Tak i inne mieysca maia, i tym sposobem czyniac leca. A ja, Zuzanna, do ruczaiu pod dworem pana swego, do ogrodu gdy przyidę, <...> na tym mieyscu ciało zostawiuwszy, sroko polecę.

Sakė, kad tie asmenys, pasivertę šarkomis, sulekiantys į kalną prie Šaltuonos upės ties Eržvilku, o šią praėjusią vasarą buvo sulėkę ant minėto kalno penkis kartus, p a l i k ė s a v o k ū n u s įprastose vietose. Būtent pats Budreckas ir pati Budreckienė, trečioji Lukavičienė ten pat raiste, netoli nuo savo numgališkių namų, jo malonybės pono Golovino miškėlio gale. O kai reikia skristi, ateina į tą vietą; <...> ir taip, p a l i k ė k ū n u s, kiekvienas iš tų asmenų skrenda šarka. Turi taip pat ir kitas vietas, ir šiuo būdu darydami lekia. O aš, Zuzana, kai ateinu į sodą prie upelio, <...> toje vietoje p a l i k u s i k ū n ą lekiu šarka (BRMŠ III: 434, 438).²⁸

Atkreipkime dėmesį į tai, kad raganos skraido palikusios kūnus²⁹. Kaip pamename, lygiai taip, kūnus palikusios žemėje, mintimis skraidė sparnuotos senovės graikų filosofų sielos. Skirtumas tik tas, kad raga-

nos už tai buvo persekiojamos ir žiauriai baudžiamos. Nors prisiminus, kad Antikos filosofinės minties židinį – Atėnų Akademią krikščionys uždarė, filosofus išvaikė, o žymiausią filosofę moterį, Aleksandrijos neoplatonikę Hipatiją nukankino bene kaip raganą, šio skirtumo lyg ir nelieka.

1726 m. birželio 12 d. teisme raganavimu dar buvo apkaltinti Darsūniškio miestelio gyventojai Juozapas Š a r k a s u žmona. Byloje rašoma:

Na którą gdy nappierwey samą Szarkową mistrz wzięwszy według zwycziu, nalazł we włosach na głowie jey srocze piora z ogona y przymiał na stoł sądowy, kędy konfessata była.

Paėmęs tardymui pirmiausia pačią Šarkienę, budelis pagal paprotį jos galvoje, plaukuose, rado plunksnų iš šarkos uodegos ir padėjo ant teisėjų stalo, kur vyko tardymas (BRMŠ IV: 95, 96).³⁰

Kaip matome, raganos skraidymas įrodomas jos galvoje „pagal paprotį“ ieškant paukščio plunksnų. Kitaip sakant, paukščio plunksnos žmogaus galvoje laikomos tiesioginiu „teisiniu“ jo sugebėjimo skristi įkalčiu.

Raganų persekiojimas akivaizdžiai rodo, be kitų dvasinio aptemimo požymių (baimės, įtarumo, pykčio, žiaurumo ir kt.), buvus visiškai sutrikusį metaforinį mąstymą, metaforos kaip tokios suvokimą: paukščio plunksnos laikytos ne dvasinio skrydžio ženkle, simboliu, bet materialiu sugebėjimo skristi įrodymu. Ne mažiau įskalbina ir tai, kad pats skrydis, pats žmogaus sugebėjimas skristi, kad ir kaip jis būtų suprantamas, atrodė vertas persekioti ir nuožmiai bausti! Esmiškai siekta žūtibūt „pakirsti sparnus“.

²⁸ Abu vertimai Dominyko Urbo.

²⁹ Tai, kad lietuvių raganos skraidė kūnus palikusios ant žemės, pabrėžiama ir kitur (pavyzdžiui, Mato Pretorijaus: BRMŠ III: 123, 241); kūnus ant žemės palikę skraidė Sibiro šamanai ir t. t. (daugiau žr. Razauskas 2011: 155–156).

³⁰ Vertėjas nenurodytas.

Turint omeny aptartos metaforos reikšmę, galima daryti išvadą, jog uždrausta buvo kaip tik minties laisvė, esmiškai pati laisva žmogaus dvasia, pats dvasingumas, pats dvasinis gyvenimas – ir tai suprantama, nes bet koks nepriklausomas dvasinis gyvenimas reiškė, kad siela gresia išsprūsti iš bažnytinės valdžios gniaužtų, ištrūkti iš narvo, į kurią Bažnyčia ją patupdė. Tą patį esmiškai reiškė ir bent kiek Gilesnis dalykų „regėjimas“.

Nors ši sielos paukščio (kaip ir minėtoji regėjimo) metafora žinoma ir pačioje krikščionybėje. Štai *Psalmėse* (124, 7) pasakyta: „Mūsų gyvybė išsprūdo kaip paukštis iš paukštgaudžių žabangų. Žabangai sutrūko, ir mes išsprūdome.“ Ryškiausia ši metafora Šventosios Dvasios balandžio įvaizdyje. Antai pasakojant apie Jėzaus krikštą Jordano upėje, bene ryškiausiai – Mato Evangelijoje (3, 16–17): „Pakrikštytas Jėzus tuoj išbrido iš vandens. Staiga jam atsivėrė dangus, ir jis pamatė Dievo Dvasią, sklendžiančią žemyn it balandį ir nusileidžiančią ant jo. O balsas iš dangaus prabilo: „Šitas yra mano mylimasis Sūnus, kuriuo aš gėriuosi“ (plg. Mk 1, 10–11; Lk 3, 21–22; Jn 1, 23).

Galima būtų tarti, kad Dievo dvasiai iš dangaus nusileidus – „dvasios paukščiui“ nutūpus ant Jėzaus, jis ir pats tampa „sparnuotas“, įgauna šio „dvasios paukščio“ savybių, pats savo dieviškąją dvasinę prigimtį tampa „paukštis“, kaip andai filosofai. Ir tuo tampa panašesnis veikiausiai į sparnuotas

raganas nei į besparnius inkvizitorius, Jo vardu jas už tai persekiojusius.

Jungas prisiminimuose apie vaikystę pasakoja: „Motina mane buvo išmokiusi vienos maldelės, kurią kiekvieną vakarą turėdavau sukalbėti. Mielai tai darydavau, nes ji man suteikdavo tam tikrą paguodą neaiškių nakties pavojų akivaizdoje:

*Breit aus die Flügelleide,
O Jesu meine Freude...*

O, Jėzau, džiaugsme mano,
Sparnus išskleiski savo...“;

taigi, pažymi Jungas, Jėzus „turėjo sparnus lyg koks paukštis“ (Jung 2010: 25–26).

Tą patį Kristaus-paukščio vaizdinį mena ir lietuviška tradicinė Velykų oracija, launinkų sakoma prašant kiaušinių: *Anksti nedėlios rytelį Sauliutė tekėjo, Panelė Švenčiausia po dangų vaikščiojo, savo sūnelį už rankos vedžiojo. Davedė in mėlynas marias. Pas tas marias trys grabai, pas tuos grabus žydi trys lelijos. Iš tų lelijų išlėkė paukštelis – tai ne paukštelis, o Dievo Sūnelis. Aleliuja, aleliuja, amen* (Balys 1948 II: 123).

Velykos čia ne atsitiktinės, nes jos kaip tik mena tą didžią viltį, jog tasai, kas turi sparnus, nebus amžinai narve, bet vieną gražią pavasario dieną ištrūks iš visų „žabangų“, „pančių“ ar „raizgų“, kuriuos jam paspendė bukagalvystė, ir nuskris. Kaip visi tikri filosofai, poetai ir raganos.

Literatūra

Aufrecht, Th. 1955. *Die Hymen des Rigveda*, I–II. Berlin: Academie Verlag.

Balys, J. 1935. Perkūnas medžioja velnią, *Vairas*, 3.

Balys, J. 1948. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, I–II. Tübingen: Patria.

Balys, J. 2000. *Raštai*, II. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Beinorius, A. 2002. *Sąmonė klasikinėje Indijos filosofijoje (Lyginamoji studija)*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Bremmer, J. 1987. *The Early Greek Concept of the Soul*. Princeton University Press.

BRMŠ III. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, III: *XVII amžius*, sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius, 2003.

BRMŠ IV. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, IV: *XVIII amžius*, sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius, 2005.

BsLPĮ IV. *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, IV. Vilnius: Vaga, 1998.

Būga, K. I–III. Kazimieras Būga. *Raštai*, sudarė Z. Zinkevičius, I–III. Vilnius, 1958–1961.

Corbin, H. 1990. *Spiritual Body and Celestial Earth: From Mazdean Iran to Shi'ite Iran*. London.

Dhammapada 2005. Mokymo pėdos: *Dhammapada*, iš pali kalbos vertė Audrius Beinorius. Vilnius.

Eliade, M. 1974. *Patterns in Comparative Religion*. Trans. R. Sheed. New York: Meridian Books.

Eliade, M. 1989. *Shamanism: Archaic Techniques of ecstasy*. Trans. W. R. Trask. England: Arkana.

Frisk, H. 1960. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I. Heidelberg.

FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg–Göttingen, 1962–1965 (puslapių numeracija ištisinė).

FŽ = *Frazeologijos žodynas*, redagavo Jonas Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.

Gonda, J. 1984. *The Vision of the Vedic Poets*. New Delhi: Munshiram Manoharlal.

Hadot, P. 2005. *Antikos filosofija – kas tai?* Vertė A. Grigaravičiūtė. Vilnius: Aidai.

Jung, C. G. 1980. *Psychology and Alchemy*. Trans. G. Adler, R. F. C. Hull. Princeton University Press.

Jung, C. G. 2010. *Atsiminimai, vizijos, apmąstymai*. Vertė K. Choromanskis. Vilnius: Margi raštai.

Kardelis, N. 1998. Įsiklausant į transcendentijos tylą: Pasvarstymai apie filosofijos gyvastį Arvydo Šliogerio „Transcendentijos tylos“ paraštėse, *Naujoji Romuva*, 1 (521): 35–46.

Karulis, K. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, I–II. Rīga: Avots.

Keown, D. 2004. *Oxford Dictionary of Buddhism*. Oxford University Press.

KKLSP = *Latviešu sakāmavārdi un parunas: Izlase*, sastādījusi E. Kokare. Rīgā, 1957.

Klein, E. 2003. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.

LaLKŽ = *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*, sudarė Alvydas Butkus. Vilnius, 2003.

LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.

LoLKŽ = Kazimieras Kuzavinis. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius, 1996.

LPP I = *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, I, parengė Kazys Grigas ir kiti. Vilnius: LLTI, 2000.

LTs V = *Lietuvių tautosaka*, V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius, 1968.

LVKŽ = Kazimieras Kuzavinis, Bronys Savukynas. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.

Mačernis, V. 1993. *Sielos paveikslas*. Vilnius: Vyturys.

Maironis 1988. *Lyrika*. Vilnius: Vaga.

Marcinkevičius, Just. 1975. *Eilėraščiai, mažosios poemos*. Vilnius: Vaga.

Merton, Th. 2008. *Naujosios kontempliacijos sėklos*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.

MhEWA I–II = M. Mayrhofer. *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I–II. Heidelberg, 1992–1996.

MhKEWA I–III = M. Mayrhofer. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I–III. Heidelberg, 1956–1976.

Monier-Williams, M. 1899. *A Sanskrit-English Dictionary*, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams; new edition, greatly en-

larged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. Delhi: Motilal Banarsidass.

MŽPKEŽ IV = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, IV. Vilnius, 1997.

Nirukta 2002. *The Nighaṅṭu and the Nirukta: The Oldest Indian Treatise on Etymology, Philology and Semantics*, ed. by Lakshman Sarup. Delhi: Motilal Banarsidass.

Onians, R. B. 2000. *The Origins of European Thought about the Body, the Mind, the Soul, the World, Time, and Fate: New Interpretation of Greek, Roman and kindred evidence also of some basic Jewish and Christian beliefs*. UK: Cambridge University Press.

Palijanskaitė, R. 2010. *Amžinuųjų jūrų varpai: Vydūniškiosios mistikos link*. Klaipėda: Eglė.

PE = *Poetinė Eda*, iš senosios islandų kalbos vertė Aurelijus Vijūnas. Vilnius: Aidai.

Platonas 1995. *Timajas; Kritijas*, iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai.

Platonas 1996. *Faidras*, iš graikų kalbos vertė ir paaiškinimus parašė Naglis Kardelis, Vilnius: Aidai.

Platonas 1999. *Faidonas, arba apie sielą*, iš graikų k. vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Tatjana Aleknienė. Vilnius: Aidai.

Pokorny, J. 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München.

Powell, T. G. E. 1995. *The Celts*. London: Thames and Hudson.

Razauskas, D. 2011. *Krosnis mitologijoje*. Vilnius: Aidai.

Sodeika, T. 2004. Ką gali religijos filosofija?, *Religija ir kultūra* 1: 8–12.

Sodeika, T. 2011. Šventojo Bonaventūros kelionė, *Religija ir kultūra* 9: 7–20.

Spence, L. 1998. *Myths and Legends of Egypt*. London: Senate.

SRP = *Pasaulinės literatūros biblioteka: Senovės Rytų poezija*. Vilnius, 1991.

Strazdas, A. 1991. *Giesmės svietiškos ir šventos*, faksimilinis leidinys. Vilnius: Vaga.

Turner, V. 1970. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. Ithaca–London: Cornell University Press.

Upanishads 2000. *The Principal Upanishads*, edited with introduction, text, translation and notes by S. Radhakrishnan. India: HarperCollins.

Upanišados 2006. *Upanišados*, vertimas iš sanskrito, paaiškinimai ir įvadinis straipsnis Audriaus Beinoriaus, redagavo Dainius Razauskas. Vilnius: Vaga.

Vydūnas 1990. *Raštai*, I. Vilnius: Mintis.

Zaehner, R. C. 2003. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. London–New York: Phoenix.

Zinkevičius, Z. 2008. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Бойс, М. 1988. *Зороастрийцы: верования и обычаи*. Москва.

ДЛПРН = *Пословицы русского народа*, сборник В. И. Даля. Москва: Русский язык, 2004.

Елизаренкова, Т. Я. 1993. *Язык и стиль ведийских риши*. Москва.

Иванов, Вяч. Вс. 1994. Структура индоевропейских загадок-кеннингов и их роль в мифопоэтической традиции, *Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Загадка как текст I*. Москва: Индрик.

Крикманн, А. 2001. Вклад современной теории метафоры в паремиологию, *Tautosakos darbai*, XV (XXII), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Лаэртский, Д. 1979. *О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов*. Москва.

МЭ = *Младшая Эдда*, издание подготовили О. А. Смирницкая и М. И. Стеблин-Каменский. Ленинград, 1970.

Никифоровский, Н. Я. 1897. *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*, собрал в Витебской Белоруссии Н. Я. Никифоровский. Витебск.

Пизани, В. 1956. *Этимология: история–проблемы–метод*. Москва.

Ригведа 1989. *Ригведа: Мандалы I–IV*, издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва.

Ригведа 1999. *Ригведа: Мандалы IX–X*, издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва.

СДЗРН = *Загадки русского народа: Сборник загадок, вопросов, притч и задач*, составил Д. Садовников. С.-Петербург.

СПИ = *Слово о полку Игореве*. Москва: Художественная литература.

Фасмер, М. 1996 III. *Этимологический словарь русского языка*, перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, III. Санкт-Петербург.

PHILOSOPHERS, POETS, AND WITCHES

Dainius Razauskas

Summary

There are some metaphors used already in many ancient traditions on the ground of which the concepts of philosopher, poet, and witch, or wizard, can be compared. Two of them are shortly discussed here. The first is the metaphor of “seeing”: ancient Greek philosophers, as also ancient Indian sages, speak of their occupation as consisting in the capacity of mental sight; poets from earliest times call themselves seers; many nouns for witch and wizard in different languages derive from the verbs meaning ‘to see’. The second metaphor discussed here is ‘flying’: ancient Greek philosophers, as also ancient Indian seers, speak of their mental flights; poets do fly and confess of having wings from the times immemorial until nowadays; and some of Lithuanian witches were accused of having flown and the bird’s feathers found in their hairs were considered as an evidence for that (not to speak of the well-known feathers in the garment of Siberian shamans, American Indian chiefs and wizards, etc.). It seems, then, that philosophers, poets and witches, or wizards, represent one and the same mental, religious, and cultural phenomenon the different conception and interpretation of which depends primarily on the conscious awareness of a metaphor.

Keywords: metaphor, seeing, flying, religious imagery, philosophy.